

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

ĐÀO THỊ KHÁNH VÂN

TRƯỜNG CA THANH THẢO

CHUYÊN NGÀNH: VĂN HỌC VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN – 2009

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Vào những năm bảy mươi của thế kỷ XX, đặc biệt trong những năm 1975- 1980, lịch sử văn học Việt Nam chứng kiến sự “nở rộ” của những sáng tác thơ dài hơi, có quy mô và dung lượng lớn, khái quát về các sự kiện và các biến cố lịch sử; về những số phận con người gắn liền với số phận của dân tộc, của đất nước. Phần lớn các tác phẩm này được các tác giả sáng tác và các nhà nghiên cứu, phê bình văn học gọi là *Trường ca*. Trong số các trường ca sáng tác vào giai đoạn này đã có một số trường ca trở thành mẫu mực của nền thơ ca trữ tình cách mạng như: *Bài ca chim chơ-rao* (Thu Bồn), *Theo chân Bác* (Tố Hữu), *Mặt đường khát vọng* (Nguyễn Khoa Điềm), *Đường tới thành phố* (Hữu Thỉnh), *Những người đi tới biển* (Thanh Thảo)...

Thanh Thảo thuộc thế hệ các nhà thơ trẻ trưởng thành trong cuộc kháng chiến chống Mỹ. Ông là người đã dành phần lớn sự nghiệp sáng tác của mình cho thể loại trường ca. Thanh Thảo là một trường hợp đặc biệt kiên trì và thủy chung với thể loại này. Sau trường ca đầu tay gặt hái được rất nhiều thành công *Những người đi tới biển* (1977), Thanh Thảo đã ấp ủ và liên tiếp cho ra đời hàng loạt những trường ca đặc sắc, có sức bao chứa lớn làm nên tầm vóc của một nhà thơ chuyên về thể loại trường ca như: *Đêm trên cát* (1982), *Những ngọn sóng mặt trời* (gồm liên hoàn ba trường ca: *Những nghĩa sỹ Cần Giuộc*, *Bùng nổ mùa xuân*, *Trẻ con ở Sơn Mỹ*- 1985), và *Trò chuyện với nhân vật của mình* (2002)...Hầu hết các trường ca của Thanh Thảo đều được dư luận độc giả và các nhà phê bình đương thời quan tâm và đánh giá cao.

Trường ca của Thanh Thảo thấm đẫm chất sử thi, giàu tính tư tưởng và tầm khái quát, triết lý về sứ mệnh lịch sử của thế hệ mình; về nguồn cội sức mạnh của dân tộc, đất nước; về những giá trị tinh thần cao cả tiềm ẩn trong lịch sử đấu tranh dựng nước và giữ nước...Nhưng đặc biệt hơn cả chính là

việc Thanh Thảo đã luôn luôn tìm tòi, sáng tạo không ngừng và để lại trong mỗi tác phẩm những dấu ấn riêng không pha trộn với các tác giả khác cũng như không lặp lại chính mình.

Ngày nay, khi nhìn lại bước đi của thơ ca dân tộc cũng như vai trò to lớn của nó trong nền văn học nói riêng, trong dòng chảy tinh thần của nhân dân nói chung, chúng ta càng thấy rõ những đóng góp không thể phủ nhận của trường ca Thanh Thảo. Với mong muốn tìm hiểu và khẳng định những nét độc đáo cũng như những đóng góp trên cả phương diện nội dung lẫn hình thức nghệ thuật trong các sáng tác trường ca của Thanh Thảo đã thôi thúc chúng tôi chọn *Trường ca Thanh Thảo* làm đề tài nghiên cứu cho luận văn của mình.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Những ý kiến về thơ Thanh Thảo nói chung

Đa số các nhà nghiên cứu, phê bình văn học khi đánh giá về Thanh Thảo- nhà thơ tiêu biểu sau 1975- đều thống nhất cao về cái “mới” và “lạ” trong thơ ông, đặc biệt là một bản lĩnh thơ luôn táo bạo, gai góc, quyết liệt đầy sức thuyết phục, thể hiện ý thức cách tân thơ ca rõ nét.

Thiếu Mai trong bài *Thanh Thảo- thơ và trường ca* (1980) đã khẳng định: “*Thơ Thanh Thảo có dáng riêng. Đọc anh, dù chỉ mới một lần, thấy ngay dáng ấy(...) Thơ Thanh Thảo là thơ của tâm hồn giàu suy tưởng, giàu trí tuệ (...) đầy đặn cả hai mặt cảm xúc và suy nghĩ*”[70, tr.97-98].

Trong tập tiểu luận phê bình *Những vẻ đẹp thơ* của Nguyễn Đức Quyền cũng có những nét phác họa khái quát về thơ Thanh Thảo: “*Thơ chống Mỹ đến Thanh Thảo đã lắng vào chiều sâu. Cái xô bồ của chiến tranh, cái tàn bạo của giặc Mỹ, cái gian khổ của người lính được Thanh Thảo nhìn với cái nhìn trầm tĩnh lạ thường*”[79, tr.59].

Các tác giả Trần Đình Sử và Trần Đăng Suyền trong *Suy nghĩ mới về nhân dân trong Những ngọn sóng mặt trời của Thanh Thảo* đã nhận xét: “*Những tập thơ Thanh Thảo đã góp phần làm sâu sắc thêm quan niệm nghệ thuật về nhân dân trong văn học*”[30,tr.119].

Tác giả Lại Nguyên Ân với *Dấu chân những người lính trẻ và thơ Thanh Thảo* đã đưa ra những ý kiến khá sắc sảo về thơ anh khi viết về người lính: “*Thanh Thảo đã tìm được khá nhiều cung bậc, nhiều sắc thái để tô đậm nét vô danh, bình thường ở những người lính cùng thế hệ (...) và những nét vô danh bình thường này “như báo trước một thảm thì gì nữa, một xác nhận về đặc điểm thế hệ, hơn nữa, một thứ tuyên ngôn”*”[9,tr.135].

Ở *Thanh Thảo- gương mặt tiêu biểu sau 1975*, tác giả Bích Thu đã nhận định: “*Thanh Thảo đã đem đến cho người đọc “một thực đơn tinh thần mới mẻ và độc đáo” làm phong phú thêm tiếng nói của thơ hôm nay*”[92, tr.422]. “*Thơ anh là tiếng nói thâm trầm, thấm thía về hiện thực chiến tranh, về trách nhiệm và số phận của thế hệ mình trước Tổ quốc, nhân dân*”[92, tr.423].

Cũng là những nhận định rất xác đáng về những đóng góp của thơ Thanh Thảo vào bộ mặt chung của thơ ca cách mạng, tác giả Nguyễn Việt Chiến trong *Thanh Thảo còn những bài thơ lẻ* (2007) đã hào hứng ghi nhận: “*Thanh Thảo vẫn là một tài năng thơ đích thực với một trái tim luôn luôn nồng nhiệt, chân thành và bất bình trước mọi trả giá, bất công và bạo lực*”[22, tr.75]. Đồng thời, tác giả cũng đề cập đến những cách tân nghệ thuật trong thơ Thanh Thảo: “*Ông là một tài năng không chịu đựng nổi những con đường mòn cũ, quen thuộc trong thi ca. Bởi tính năng trong sáng tạo của con người thơ ông luôn bật lên những ý tưởng, những khao khát khám phá*”[22, tr.81].

Nguyễn Thụy Kha trong *Thanh Thảo, người lính, những khúc ca lính Việt*(1990) lại cho rằng: Thanh Thảo đã “*thực sự cảm được cái mồi trên chặng đường tìm kiếm đầy gian truân này*”[38, tr.78].

Tác giả Bùi Công Hùng trong *Sự cách tân thơ văn Việt Nam hiện đại*(2000) đã tập trung nhận xét về: “Tính giao hưởng, tính phức điệu” trong thơ Thanh Thảo[27, tr.92].

Ở *Văn chương, cảm và luận*, Nguyễn Trọng Tạo cho rằng: *Thanh Thảo là nhà thơ trẻ đã tạo được sự ứng xử đúng mực sau “mối tình đầu” của thơ chống Mỹ. Thơ Thanh Thảo không lạnh, thậm chí nóng bỏng, là giọt còn ở nồng độ cao. Thơ anh là “những tia chớp từ trời cao làm hiện lung linh tất cả sự vật chung quanh ta*”[86,tr.75].

Điềm qua những ý kiến đánh giá về thơ Thanh Thảo nói chung, chúng ta có thể thấy sự đánh giá cao của các nhà nghiên cứu về những đóng góp của thơ ông trong dòng thơ ca cách mạng cũng như những cách tân nghệ thuật độc đáo, đáng ghi nhận trong xu hướng hiện đại hóa thơ ca hiện nay.

2.2. Những ý kiến riêng về trường ca Thanh Thảo

Trong *Thanh Thảo – một gương mặt thơ tiêu biểu sau 1975*, sau khi có những phân tích đánh giá khá xác đáng về thơ Thanh Thảo nói chung, tác giả Bích Thu đã nhấn mạnh: “*Trường ca Thanh Thảo mang đậm dấu vết cá nhân, không lặp lại bất cứ ai*”[92, tr.426].

Trần Đình Sử, Trần Đăng Suyền trong *Suy nghĩ mới về nhân dân trong Những ngọn sóng mặt trời của Thanh Thảo* (1983) đã khẳng định: *Thể loại trường ca nở rộ thời gian vừa qua là một đóng góp quan trọng của “những cây bút trẻ xuất hiện trong thời chống Mỹ” trong đó “Thanh Thảo là một trong những tác giả tiêu biểu*”[30. tr.168].

Nguyễn Thụy Kha ở *Viết lại chiến tranh trong thời bình* (1988) đánh giá: “*Với cảm hứng giao hưởng khoáng đạt, Thanh Thảo đã vẫy vùng ở*

thể loại đầy tính phức điệu này để viết nên sự thật của cuộc chiến tranh”[38, tr.78].

Trong *Khối vuông rubich và hình tượng tư duy thơ của Thanh Thảo* (1990), Đông Hải đã có một cái nhìn khá khái quát về tư duy cấu trúc trong thơ và trường ca Thanh Thảo: *“Thi sỹ là người đã xác lập những vòng tròn chuyển động bằng hình tượng tư duy muôn màu, muôn vẻ. Và, Thanh Thảo đã thành công qua khả năng tạo nên những “vòng quay” sáng tạo bằng một cấu trúc thơ mới mẻ, đa dạng để tự khẳng định mình, khẳng định cuộc sống”*[24, tr.102-105]. Bùi Công Hùng trong cuốn *Sự cách tân thơ văn Việt Nam hiện đại* (2000) cho rằng: *“Thanh Thảo trong Những người đi tới biển bằng tính giao hưởng, phức điệu đã “bộc lộ sự sung sức của tâm hồn, của kỹ năng thơ trên nhiều bậc thang khác nhau của sự biểu hiện, đồng thời nêu bật sự phong phú, đa dạng trong nội tâm, trong đời sống của con người Việt Nam hiện đại”*[27, tr.92].

Trong *Thanh Thảo, nghĩa khí- cách tân* (2004), Chu Văn Sơn đề cập đến hai nội dung cơ bản là tinh thần *“nghĩa khí”* và ý thức *“cách tân”* [81, tr.92]. của Thanh Thảo qua đối tượng phản ánh và cấu trúc đa dạng của trường ca.

Từ những kết quả khảo sát trên, chúng ta nhận thấy rằng, các bài viết chủ yếu nghiên cứu về thơ Thanh Thảo nói chung và đặc điểm của trường ca cùng với cấu trúc thể loại và vấn đề cách tân nghệ thuật thơ Thanh Thảo nói riêng. Tuy vậy, chưa có công trình nghiên cứu nào đi sâu vào khai thác trường ca Thanh Thảo dưới góc độ đặc trưng thẩm mỹ.

Đây là một trong những lý do chủ yếu- như đã nói ở trên để chúng tôi lựa chọn đề tài này cho luận văn với hy vọng sẽ góp thêm một cách tiếp cận

và lý giải hiện tượng sáng tạo thể loại trường ca trong văn học Việt Nam hiện đại.

3. Đối tượng nghiên cứu

Lựa chọn đề tài này, luận văn xác định đối tượng nghiên cứu là: Đặc trưng thẩm mỹ của những sáng tác thơ có quy mô lớn được gọi là trường ca của Thanh Thảo (bao gồm cả nội dung tư tưởng thẩm mỹ và hình thức nghệ thuật của thể loại).

4. Nhiệm vụ nghiên cứu

4.1. Trong văn học Việt Nam hiện đại, trường ca là một sản phẩm lịch sử. Tuy nhiên, trường ca còn là một phạm trù thể loại chung của văn học nhân loại. Chính vì thế, một trong những nhiệm vụ quan trọng của luận văn là làm sáng tỏ mối quan hệ và liên hệ giữa thực tiễn sáng tác trường ca của Thanh Thảo và những kinh nghiệm thể loại trường ca sẵn có của văn học truyền thống trong và ngoài nước.

4.2. Phân tích một cách có hệ thống và có định hướng những sáng tác trường ca của Thanh Thảo để khái quát những tư tưởng thẩm mỹ và ngôn ngữ thể loại của tác giả.

4.3. Hình dung và nhận diện “khuôn mặt” trường ca của Thanh Thảo trong bức tranh chung với trường ca của các nhà thơ trẻ thời chống Mỹ cứu nước và trong sự vận động của thể loại này.

5. Phương pháp và phạm vi nghiên cứu

5.1. Phương pháp nghiên cứu

Ở luận văn này chúng tôi ưu tiên sử dụng phương pháp nghiên cứu loại hình. Bên cạnh đó, việc nghiên cứu loại hình tác phẩm của một tác giả cụ thể trong quá trình văn học cũng đòi hỏi chúng tôi phải sử dụng triệt để phương

pháp phân tích tác phẩm kết hợp với thi pháp học hình thức và thi pháp học lịch sử.

5.2. Phạm vi nghiên cứu

Phạm vi nghiên cứu của luận văn này là toàn bộ những sáng tác dài hơi có quy mô của Thanh Thảo. Tuy nhiên, để đảm bảo tính tập trung, luận văn đặc biệt chú ý đến hai tác phẩm trường ca lớn mà chúng tôi cho là mang đặc trưng của thể loại rõ nhất như:

1. *Những người đi tới biển* (1977)

2. *Những ngọn sóng mặt trời* (Tác phẩm liên hoàn gồm ba trường ca: *Những nghĩa sỹ Cần Giuộc*, *Bùng nổ mùa xuân* và *Trẻ con ở Sơn Mỹ*- 1982).

6. Đóng góp của luận văn

Nghiên cứu chung về trường ca của nền văn học chống Mỹ trong đó có trường ca Thanh Thảo đã không ít các nhà nghiên cứu và phê bình văn học quan tâm và có những kiến giải xác đáng. Song, nghiên cứu về trường ca của Thanh Thảo từ góc độ đặc trưng thẩm mỹ thể loại là tư tưởng nghệ thuật, luận văn hy vọng sẽ góp thêm tiếng nói lý giải hiện tượng sáng tạo thể loại này trong văn học Việt Nam hiện đại.

7. Kết cấu của luận văn

Ngoài phần *Mở đầu*, *Kết luận* và phần *Tư liệu tham khảo*, nội dung của luận văn bao gồm ba chương:

Chương 1: Hiện tượng trường ca và trường ca Thanh Thảo

Chương 2: Tư Tưởng thẩm mỹ trong trường ca của Thanh Thảo

Chương 3: Đặc trưng nghệ thuật.

NỘI DUNG

CHƯƠNG 1

HIỆN TƯỢNG TRƯỜNG CA VÀ TRƯỜNG CA CỦA THANH THẢO

Trong chương này, chúng tôi muốn đề cập đến các sáng tác được gọi là trường ca của Thanh Thảo xuất phát từ thực tiễn sáng tác và từ hiện tượng thể loại đã đạt được thành tựu trong văn học Việt Nam hiện đại mà không xuất phát từ lý luận về thể loại trường ca nói chung để nghiên cứu trường ca của Thanh Thảo.

Tuy nhiên, để tiện cho việc trình bày của một luận văn, chúng tôi vẫn trình bày sơ lược trước về phần lý thuyết thể loại.

1.1. Sơ lược về thể loại trường ca

1.1.1. Về nội hàm khái niệm “trường ca”

Trường ca là một phạm trù thể loại có nội hàm rất rộng. Xung quanh việc xác định nội hàm khái niệm “trường ca”, ý kiến của các nhà nghiên cứu trong và ngoài nước hầu như vẫn chưa nhất quán, bởi lẽ, trường ca có dung lượng rất lớn, có khả năng tích hợp nhiều thể loại văn học, nghệ thuật khác.

Theo X.I. Kormilov: “*trường ca (tiếng Hy Lạp: poema- sáng tác) theo quan điểm hiện đại là các tác phẩm thơ ca có dung lượng lớn và vừa*”. Nhà nghiên cứu Hoàng Ngọc Hiến trong *Năm bài giảng về thể loại* có ý kiến tương tự: “*Thể loại ta vẫn quen gọi là “trường ca” trong thuật ngữ văn học Liên Xô cũ gọi là Poema, được hiểu với nghĩa rất rộng, nội hàm không xác định, thậm chí mông lung. “Trường ca” chỉ có nghĩa là tác phẩm thơ dài, số lượng câu thơ lớn: hàng trăm, hàng ngàn câu*”[36, 44]. Các tác giả cuốn *Từ điển thuật ngữ văn học* dường như cũng tán thành ý kiến này khi họ cũng cho rằng trường ca là “*Tác phẩm thơ có dung lượng lớn, thường có cốt truyện tự*

sự hoặc trữ tình”[68,134]. Trường ca (Poëma) cũng được dùng để gọi các tác phẩm sử thi (épopée) thời cổ và thời trung đại, khuyết danh hoặc có tác giả. Chẳng hạn, ở Việt Nam, tên gọi trường ca một thời dùng để chỉ các sử thi dân gian như *Đam San*, nay dùng để chỉ các sáng tác như *Bài ca chim Chơ-rao* của Thu Bồn, *Đường tới thành phố* của Hữu Thịnh.

Tuy nhiên, việc xác định trường ca là “*tác phẩm thơ ca có dung lượng lớn và vừa*”, “*tác phẩm thơ dài, số lượng câu thơ lớn*”... như trên thực chất mới chỉ xác định được những dấu hiệu bề ngoài, dễ nhận thấy của thể loại đặc biệt này. Nét đặc trưng thể loại của trường ca là một tác phẩm thuộc loại hình trữ tình, hay chính xác hơn là một tác phẩm tự sự được thể hiện bằng phương thức trữ tình.

Lý giải rõ hơn bản chất của thể loại trường ca trong văn học, nhà lí luận phê bình kiệt xuất của nền văn học Nga V.G. Biêlinxki (1811- 1848) đã cho rằng “trường ca” là một tác phẩm thơ dài đặc biệt, có đặc trưng về nội dung. Biêlinxki cũng đồng thời khẳng định: “*Trong thơ đương đại có một thể loại tự sự đặc biệt, nó không dung nạp văn xuôi của đời sống, nó chỉ chớp lấy những yếu tố mang tính chất thơ, chất lý tưởng của cuộc sống mà nội dung là những chiêm nghiệm sâu sắc nhất về thế giới và những vấn đề đạo đức của nhân loại hiện đại. Thể loại tự sự này giữ riêng cho mình từ Poëma*”[Dẫn theo 21,48].

V.Yvanixenko cũng đã khẳng định: Đặc trưng cốt yếu để xác định thể loại trường ca là “*nội dung lớn*”, không chỉ thể hiện quy mô của thực tế được tổng hợp trong tác phẩm để tạo ra được tính hoành tráng, mà còn thể hiện nhân cách của nhà thơ với những tình cảm “*phóng khoáng, lành mạnh, hết sức phong phú*”, “*có sức khái quát sâu sắc*” và ở những “*tư tưởng bay bổng*”. Còn khi đề cập đến vấn đề : “*Tư tưởng lớn*” trong tác phẩm , V. Maiacôpxki viết: “ *Có thể không viết về chiến tranh nhưng nhất thiết phải*